

NEPRAVDĚPODOBNÁ SETKÁNÍ

(Kafka, Hašek, Klíma)

JIŘÍ STEJSKAL

Franz Kafka, Jaroslav Hašek, Ladislav Klíma – z tohoto tria pražských autorů dosáhl Franz Kafka mezinárodního ohlasu, který dalece přesahuje ohlas vyvolaný dílem jeho dvou kolegů. Označení "pražský spisovatel" je pro něj také nepřiléhavější, neboť jej lze těžko zařadit do nějaké škatulky a česká, rakouská i německá literatura si jej nárokuje se stejnou vehemencí. Jaroslav Hašek, postava ještě záhadnější než Kafka, získal se svým *Švejkem* ohromný úspěch a otevřel tak prostor pro neuvěřitelně širokou škálu interpretací svého díla. Počet potíštěných stran s literárněvědným zpracováním Haškova díla jistě nedosahuje množství kafkovských studií, nicméně nesmírná různorodost interpretace jeho díla možná předčí tisíce prací o Kafkovi. Co se týče třetího autora z tohoto pražského tria, spisovatele Ladislava Klímy, je ve světě zcela neznámý a vědecké práce na téma Klíma, všechny napsané v Čechách, lze spočítat na prstech jedné ruky. Nicméně je to právě Klíma, kdo po pádu komunismu našel největší oblibu u českých čtenářů (nebo spíše nakladatelů).

Tito tři autoři žili na stejném místě ve stejné době – v Praze v prvních třech desetiletích 20. století. Přesto neexistuje žádný spolehlivý důkaz, že by se tito spisovatelé znali nebo se alespoň o sobě navzájem zmiňovali. Hašek i Kafka se narodili v Praze v roce 1883 a zemřeli v časovém odstupu jednoho roku, Hašek v roce 1923 a Kafka o rok později. Ladislav Klíma byl o pět let starší. Narodil se v Domažlicích roku 1878, ale právě tak jako Kafka a Hašek strávil většinu svého života v Praze. Zemřel několik let po Haškově a Kafkově smrti, v roce 1927. Všichni tři spisovatelé napsali svá hlavní díla přibližně ve stejné době a na stejném místě. Přesto jako by tito autoři žili na jiných planetách, tak vzájemně nesourodé se zdá být jejich literární dílo.

Jaká je Praha Franze Kafky, jaká je Praha Haškova a jak ji viděl Klíma? Karel Kosík, který si kladl podobnou otázku ohledně Haška a Kafky, si představoval setkání Josefa Švejka a Josefa K. na Karlově mostě:¹

---

¹ Poznámka autora: Přednesený text jsem původně napsal v anglickém jazyce. Jelikož jsem jej překládal do češtiny až těsně před konferencí, neměl jsem k dispozici některé originální texty, ze kterých uvádím citace. Jedná se hlavně o citace z českých textů, které jsem po přeložení do angličtiny překládal zpět do češtiny – některé citace tudíž neodpovídají přesně originálu.

Švejnova "odysea za čestného doprovodu dvou vojáků ozbrojených bajonety" jej zavede z hradčanského vězení po Nerudově ulici na Malou Stranu a přes Karlův most do Karlína. Tvoří zajímavou skupinu tří osob: dva hlídači eskortují delikventa. Z opačné strany přichází přes Karlův most a vzhůru na Strahov jiná trojice. Je to trio z Kafkova *Procesu*: dva hlídači, kteří vedou "delikventa", bankovního úředníka Josefa K., na Strahov, kde jeden z nich "do jeho srdce vrazí nůž".²

Ačkoli se tyto dvě skupiny nemohly potkat, neboť Švejnova pouť se odehrává ráno a Josefa K. eskortují na popravu v noci, toto teoretické setkání vytváří zajímavý obraz a také jej využila řada autorů. Angelo Ripellino začíná svoji knihu *Praga Magica* představou právě tohoto setkání. Dva čeští spisovatelé v emigraci, Jaroslav Gillar a Vladimír Škutina napsali divadelní hru nazvanou *Josef Švejk a Josef K. – dva osamělí chodci na Karlově mostě*, kterou publikovali v roce stého výročí narození F. Kafky a J. Haška.³

Už jsem se zmínil, že k setkání dvou Josefů na Karlově mostě nemohlo dojít. I kdyby k němu došlo, ti dva by kolem sebe prošli bez povšimnutí. A právě to platí i o jejich autorech, o Kafkovi a Haškovi, a zrovna tak i o Klímovi, ačkoli ten žádného Josefa na Karlův most neumístil. Je víc než pravděpodobné, že tito tři autoři se v pražských ulicích potkávali – a míjeli bez povšimnutí, neboť se prostě neznali, každý z nich žil ve zcela jiném světě.

Mnoho literárních vědců, mezi které patří Michal Mareš, Max Brod, Klaus Wagenbach a Heinz Politzer, tvrdí, že Kafka se s Haškem scházel v pražské anarchistické skupině Klub mladých, nebo dokonce že se v roce 1911 Kafka zúčastnil schůze Haškovy Strany mírného pokroku v mezích zákona.⁴ Tato tvrzení přesvědčivě vyvracejí Willy Prochazka a Markéta Goetz-Stankiewiczová.⁵

V kafkovských studiích se nicméně spojení Kafky s českými anarchisty vyskytuje dosti běžně. Jenomže pro to neexistují žádné důkazy a tato tvrzení se zřejmě zakládají na Kafkově "anarchistickém" stylu. V Politzerově

---

² K. Kosík: Hašek and Kafka, 1883-1922/23, přel. A. Hopkinsová, *Cross Currents* 1983, s. 127-136.

³ Viz R. Pytlík: *Toulavé house*, Praha 1971. Jestli chtěl Hašek skutečně spáchat sebevraždu, zůstává otázkou.

⁴ Tato tvrzení se objevují v následujících publikacích: K. Wagenbach: *Franz Kafka*; F. Politzer: *Franz Kafka (Parable and Paradox)*; M. Brod: *Franz Kafka*; Marešovo svědectví je uvedeno ve Wagenbachově knize.

⁵ Viz W. Prochazka: *Kafka's Association with Jaroslav Hašek and the Czech Anarchists*, *Modern Austrian Literature* 1978, s. 275-287; M. Goetz-Stankiewiczová: *Kafka and Hašek – Reflections on a Meeting in the House of Fiction, Language and Literary Theory* 1985, s. 339-354.

knize *Franz Kafka: Parable and Paradox* lze nalézt názorný příklad vytváření tohoto mýtu:

Důležitější a problematičtější je to, jaký vliv měl na Kafku, v té době zaměstnance dělnické úrazové pojišťovny, po deseti letech anarchistický *Klub mladých*. Na schůzi tohoto klubu se setkal s Jaroslavem Haškem, budoucím autorem *Dobrého vojáka Švejka*. Hašek byl excentrický rebel s černým humorem a Kafka si nutně musel uvědomit podobnost jejich osobností.⁶

Toto tvrzení se zakládá na úryvku z Kafkovy biografie, kterou napsal jeho přítel Max Brod. Brod sám se ovšem spoléhá na vzpomínky jiných lidí. Navíc pouze naznačuje možnost Kafkova setkání s Haškem. Pro Politzera se toto setkání stalo skutečným. A jak se Brod dozvěděl o Kafkově domnělém spojení s českými anarchisty? Je obecně známo, že Kafka se žádných politických hnutí nebo akcí nezúčastňoval a že se také nikdy nezmínil ani o anarchistech, ani o Haškovi. V Kafkově životopise Brod připouští, že Kafka rozhodně nebyl politicky aktivní a že se v jeho přítomnosti nikdy o žádných anarchistických schůzích nezmiňoval.⁷ Domnělé spojení Kafky s českými anarchisty pravděpodobně pochází ze spekulace, že se Kafka osobně znal s Michaelem Káchou, předsedou Klubu mladých. Max Brod se o této známosti ovšem dozvěděl nikoli od Kafky, ale od Káchy, po Kafkově smrti. V životopise pak Brod poněkud popouští uzdu fantazii:

Na základě Káchových autentických zpráv, které se potvrdily i z jiných zdrojů, jsem ve svém románu mohl napsat následující řádky: 'S jinou skupinou Čechů usazenou u stolu v této veliké místnosti seděl další německý host, který vypadal velmi hubený a velmi mladý, ačkoli mu bylo zřejmě přes třicet. Za celý večer nepromluvil ani slovo, pouze vše pozorně sledoval svými velkýma zářícíma očima, které pod vlasy černými jako uhel tvořily zvláštní kontrast k jeho snědé tváři.' Byl to spisovatel Franz Kafka. Přicházel na tato shromáždění často a v klidu se jich zúčastnil. Káchovi se líbil a říkal mu 'klid'as' ... Zmíněné shromáždění byl známý Klub mladých, ... ke kterému patřili čeští spisovatelé Gellner, Toman, Šrámek, Stanislav Neumann, Mareš a Hašek.⁸

Vyjma Káchovo vlastního svědectví neexistuje žádný důkaz o tom, že se Kafka s Káchou znali (Brod neuvádí, kdo jsou ty "jiné zdroje", které by tuto známost potvrdzovaly), a Brodovo tvrzení, že se Kafka zúčastnil schůzí Klubu mladých, je jeho vlastní vylepšení už pochybného Káchova tvrzení. Ve svém životopise Kafky připisuje Wagenbach zásluhu na Kafkově setkání s českými anarchisty Michalu Marešovi, který popisuje tyto domnělé návštěvy

---

⁶ H. Politzer: *Franz Kafka (Parable and Paradox)*, New York 1966, s. 119.

⁷ M. Brod: *Franz Kafka (Eine Biographie)*, Prag 1937, s. 85-86.

⁸ Tamtéž, s. 86.

těvy ve svém textu *Jak jsem se seznámil s Franzem Kafkou*.⁹ Podrobná analýza Káchových a Marešových tvrzení, kterou provedl Willy Prochazka,¹⁰ ukazuje, že spojení Kafky s českými anarchisty je velmi pravděpodobně pouhý výmysl. Václav Černý, který v roce 1945 požádal Mareše o příspěvek o Kafkovi do svého Kritického měsíčníku, odmítl okamžitě dodaný článek publikovat a označil jej za "nestvůrné zmatený galymatiáš povrchních dojmů".¹¹

Spojení Kafky s anarchistickým Klubem mladých, nebo dokonce s Haškovou Stranou mírného pokroku v mezích zákona se zdá být pouhou fikcí.¹² Mezi oběma spisovateli nedošlo k žádnému význačnému kontaktu. Kafka se o Haškovi nezmiňuje v žádném ze svých dopisů a deníků. Stejně tak se Hašek nezmiňuje o Kafkovi. Pokud vezmeme v úvahu ohromný rozdíl jak mezi způsobem života, tak i způsobem psaní těchto dvou autorů, tvrzení, že se znali, nebo dokonce měli jeden na druhého jakýkoli vliv, je nutno považovat za klamné.

Jestliže tito dva spisovatelé představují dva opačné póly, Ladislav Klíma se nachází někde mezi nimi. Klíma psal jak česky, tak i německy. Někdy dokonce používal oba jazyky v rámci jedné věty. Ačkoli mnoho zápisů ve svém deníku psal Klíma německy a v němčině napsal dokonce celý román, byl v podstatě český nacionalista a sdílel s Haškem poněkud opovržlivý náhled na vše německé a rakouské. Přestože většina Klímových přátel byli pražští Němci, Klíma neustále zesměšňoval jak Rakousko, tak i Německo.¹³ Poté, co v jedné ze školních úloh nazval Habsburky prasečí monarchií, byl vyloučen ze všech rakousko-uherských škol.¹⁴ Hlavním hrdinou jeho nejúspěšnějšího románu *Utrpení knížete Sternenhocha* (1928) je groteskní německý aristokrat, budoucí nástupce císaře Viléma. Obě postavy vyznívají v Klímově podání směšně a imbecilně.

Ačkoli Klíma a Hašek sdíleli svůj odpor k rakousko-uherské monarchii, v žádném případě neměli nic společného ve vztahu k bolševickému Rusku. Haškova dobrodružství ve válce a jeho náhlá proměna z českého opilce v bolševického "komisara" je něco, co by filozof Klíma nikdy nepodstoupil.

---

⁹ K. Wagenbach: *Franz Kafka*, Bern 1958, s. 270.

¹⁰ W. Prochazka: *Kafka's Association with Jaroslav Hašek and the Czech Anarchists*, *Modern Austrian Literature* 1978, s. 275-287.

¹¹ V. Černý: *Paměti III*, Brno 1992, s. 321.

¹² Viz W. Prochazka: cit. dílo; E. Goldstücker: *Franz Kafka aus Prager Sicht*, s. 42; M. Goetz-Stankiewiczová: cit. dílo.

¹³ L. Klíma: *Vlastní životopis*, Praha 1992, s. 20.

¹⁴ Tamtéž, s. 13.

Na rozdíl od Haška si Klíma již v mládí vybudoval svůj filozofický systém, na kterém lpěl a který neumožňoval náhlé výkyvy mezi extrémy à la Hašek. Jistě, Klíma byl ukázkový extremista, nicméně se nikdy neodchýlil od své filozofie, pevně zakotvené v učení Nietzscheho, Schopenhauera a Berkeleyho. V tomto ohledu je Klíma mnohem blíže Kafkovi – u obou autorů je prakticky v každém textu zřetelný specifický filozofický postoj.

Po 1. světové válce psal Klíma, právě tak jako Hašek, pro různé noviny a časopisy. Ve *Vlastním životopise* se zmiňuje o této publikační činnosti následovně: "Po skončení válčičky psal jsem trochu do novin, díky panu Kodíčkoví... Nová farče, stejně jako mé dva filozofické spisy..."¹⁵ Podobně jako Kafka a Hašek nepovažoval Klíma své psaní za "literaturu" a zmiňoval se o něm s despektem. Na rozdíl od Haška posílal ovšem Klíma do redakcí filozofické traktáty a fejetony. Pravděpodobnost, že by tito dva autoři publikovali ve stejných periodikách nebo že by se zajímali jeden o druhého, tak byla v podstatě nulová.

Co měli tedy tito tři spisovatelé, Kafka, Klíma a Hašek, společného kromě toho, že žili a psali ve stejné době na stejném místě? Je možné srovnávat esoterickou literaturu Klímovu s Haškovou satirou nebo prózou Franze Kafky? "Kafka se čte, aby ho lidé interpretovali, zatímco Hašek se čte, aby se lidé zasmáli,"¹⁶ poznamenal Karel Kosík. Mohu k tomu dodat, že Klíma se čte, aby se lidé poděsili. Přesto na otázku, zda tito tři spisovatelé mají něco společného, lze odpovědět kladně – Kafka, Hašek a Klíma se vejdou pod společný deštník zvaný expresionismus.

Expresionismus jakožto hnutí se objevil v letech před první světovou válkou. Po válce bylo jeho hlavním stanovištěm Německo, odkud se rozšířil do sousedních zemí, a tudíž také do nově vzniklého Československa. Expresionismus je opakem impresionismu v tom smyslu, že se nesnaží podat odraz vnějšího světa v mysli jednotlivce, ale naopak tuto mysl do vnějšího světa promítnout. Je to hnutí idealistické, neboť pozdvihuje ducha jakožto primární realitu. Expresionismus je také individualistický a představuje člověka v rámci mikrokosmu, nezávislého na společenských normách. Třístí se také zavedené normy literární: expresionistická báseň se stává sledem bezprostředních obrazů, próza a drama jsou často groteskní a jejich forma je zhuštěná.¹⁷

Nenávist vůči válce, která zničila sociální vztahy, se postupně mění v nenávist vůči celé civilizaci. Vzniká obskurní kult obecné lidskosti a uto-

---

¹⁵ Tamtéž, s. 21.

¹⁶ *Hašek and Kafka*, s. 128.

¹⁷ J. Hrabák – D. Jeřábek – Z. Tichá: *Průvodce po dějinách české literatury*, Praha 1976, s. 436.

pistické tendence. Expresionistický způsob myšlení, ačkoli vychází ze současných vědeckých znalostí, je stále zakotven v pragmatickém myšlení minulého století a útočí na moderní technologii a civilizaci v nejširším slova smyslu. Pesimistické zoufalství vycházející z momentálního selhání lidstva jako takového, kombinované s optimistickou vírou v lidstvo budoucí – v literatuře se toto často odráží v podobě nezáživných popisů a expresionistické literární postavy často připomínají spíše schematické typy než živé lidi. "Čím méně talentu, tím více expresionismu," poznamenává snad poněkud nespravedlivě Max Brod ve své vzpomínkové knize *Prager Kreis*. Expresionistický názor v podivné kombinaci kolektivismu a individualismu zdůrazňuje tvůrčího jednotlivce jako protiklad fenomenálního světa a jeho pasivního přijímání; osobnost, která touží po spojení s lidstvem, vyjadřuje svůj emocionální protest, opozici vůle a revolučního radikalismu proti světu, který se žene do záhuby.

Vrozená rozpolcenost expresionistického výrazu, a v mnoha případech také životního stylu, se nikdy uspokojivě nevyřešila a nakonec zapříčinila pád spisovatelů expresionistů. Richard Sheppard poznamenal, že tato rozpolcenost "dohnaná do jednoho extrému... může vést k různým formám politického nebo náboženského přesvědčení. V opačném extrémním případě může vést k nihilismu a sebezničení."¹⁸ Pokládám tuto tendenci k sebezničení za společný prvek autorského tria Kafka – Hašek – Klíma. Hašek a Klíma se prakticky upili k smrti. Haškova žízeň je obecně známá a není důvod, abych zde opakoval jeho alkoholická dobrodružství. Klíma, stejně jako Hašek, co se týče alkoholu, si na střídmost příliš nepotrpěl. V letech před 1. světovou válkou začal konzumovat tvrdý alkohol v nesmírných dávkách. Dělal to zcela úmyslně, jakoby podle nějakého filozofického plánu na sebezničení za účelem duchovní regenerace. Ve své autobiografii Klíma píše: "Alkohol mě zachránil, rum a neředěný líc; jsem svým zachráncům věrný dodnes. Druhá polovina roku 1912 a celý rok 1913 mě nezastihl ani na minutu střízlivého."¹⁹

Kafka, který rozhodně alkoholik nebyl, zemřel na tuberkulózu. Ale ať už zemřeli na nemoc, nebo na příliš mnoho alkoholu, důležité je, že všichni tři autoři ztratili vůli k životu. Kafka "po léta trpěl plicní chorobou, a ačkoli ji léčil, přesto ji vědomě pěstoval a duševně podporoval," napsala Milena Jesenská v oznámení o Kafkově smrti.²⁰ Hašek vedl na sklonku svého života v Lipnici sebevražedný život. Tři dny před smrtí, kdy už byl naprosto

---

¹⁸ R. Sheppard: German Expressionism, in *Modernism (A Guide to European Literature, 1890-1930)*, ed. M. Bradbury – J. McFarlane, New York 1976, s. 279.

¹⁹ *Vlastní životopis*, s. 19-20.

²⁰ Franz Kafka: *Dopisy Mileně*, s. 223 (otištěno v *Národních listech* 6. června 1924).

vyčerpán a mohl se sotva hýbat a mluvit, zorganizoval pro své lipnické přátele pijácký večer. Když v jeho průběhu zkolaboval, sliboval svým přátelům, že to brzo, na Tři krále, napraví.²¹

Klíma se myšlenkou na sebevraždu často zaobíral. Téma sebevraždy se objevuje opakovaně v jeho dopisech a jiných textech. V listopadu roku 1914 si (německy) zapsal do deníku: "Sebevražda ovládá moji mysl na nejvyšší míru, více než kdykoli předtím; pokud se nestane zázrak, vydám se konečně na ten vzrušující výlet..." a dodává, že "je čas začít se spalováním".²² A skutečně, o několik dní později se v jeho deníku objevuje nový zápis, tentokrát latinsky: "omnia flammis data,"²³ vše vrženo do ohně. Klíma spáchal symbolickou sebevraždu tím, že spálil značnou část svého díla. Nezničil je celé, ale některé texty zmizely úplně a z rozsáhlých románů zbyly pouhé fragmenty.

Obdobně požádal Kafka svého přítele Maxe Broda, aby po jeho smrti jeho dílo spálil. Brod, který měl mánií dělat lidi slavnými – dokonce si přisvojil "objevení Haška" – udělal přesný opak a Kafkovo dílo publikoval.

Tento sebezničující pud, jak po stránce fyzické, tak i psychické, je zcela zřejmý u všech tří autorů. Společným problémem těchto tří pražských spisovatelů, zdánlivě tak rozdílných, byla jejich neschopnost rozřešit paradox zoufalství a naděje, optimismu a pesimismu.

---

²¹ J. Chaloupecký: *Expresionisté (Richard Weiner, Jakub Deml, Ladislav Klíma, podivný Hašek)*, Praha 1992, s. 183.

²² Cituje Chaloupecký, s. 154.

²³ Tamtéž.